

บทที่ 5

บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยในหัวข้อ ศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรม ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาทั้งหมดนี้ ทำให้รู้ศิลปะในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรม และได้รู้แนวทางในการป้องกันมิให้ความทุกข์เกิดขึ้น สร้างความสุขที่แท้จริงให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

จากการศึกษาเรื่อง ศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรม ศึกษาจากเอกสารทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารต่าง ๆ และจากการสัมภาษณ์บุคคลผู้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรม โดยผู้ศึกษาได้มองเห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย และได้มองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในรูปแบบต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ปัญหาในระดับปัจเจกชน เช่น ความเจ็บป่วยทางกาย ทางจิต ไปจนถึงปัญหาในระดับสาธารณชน เช่น การฉ้อราษฎร์บังหลวง การแย่งชิงผลประโยชน์ การตัดไม้ทำลายป่า การเอารัดเอาเปรียบหลอกลวงซึ่งกันและกัน ตลอดจนปัญหาอาชญากรรมต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่มีสาเหตุมาจากความเสื่อมทางด้านศีลธรรม และการขาดความเข้าใจในการดำรงชีวิต การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้รู้ว่าในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรมนั้น ต้องรู้จักตัวเอง รู้จักชีวิต และจุดหมายของชีวิต ความสุขตามหลักพุทธธรรมเป็นอย่างไร แนวทางในการดำรงชีวิตให้มีความสุขต้องทำอย่างไร และแบบอย่างของผู้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขเป็นอย่างไร ขอบเขตของการศึกษานั้นเฉพาะโลกียสุข ดังนี้

1. สรุปและอภิปราย

1.1 ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

พุทธธรรม คือคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนที่มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลทุกประเภท ทั้งประเภทบรรพชิต (นักบวช) และคฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน) คือครอบคลุมสังคมทั้งหมด โดยเริ่มต้นพุทธธรรมแสดงให้เห็นธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์เท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยไม่สนใจที่จะแสวงหาคำตอบทางอภิปรายเกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตมนุษย์ก่อนหน้านั้นเกินกว่าความจำเป็นที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาชีวิตหรือการดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายของชีวิต

ชีวิตมนุษย์ ประกอบด้วยธรรมชาติที่แตกต่างกัน 2 ส่วน คือ กายและจิต ซึ่งต่างก็ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน คือกายเป็นที่อาศัยและที่แสดงออกของจิต ในขณะที่เดียวกันจิตก็เป็นสมุฏฐานที่ให้กายเกิดและให้คุณค่าแก่กาย ทั้งกายและจิต เมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุดล้วนมีธรรมชาติเป็นสังขตะ คือเป็นสิ่งที่มิเหตุปัจจัยปรุงแต่งหรืออีกนัยหนึ่งเป็นสิ่งที่มืองค์ประกอบทั้งสิ้น สถานภาพของมนุษย์ในธรรมชาติตามหลักพุทธธรรมสรุปได้ว่า มนุษย์ถูกรอบงำด้วยหลักไตรลักษณ์ เช่นเดียวกับสภาพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง จึงมีสภาวะที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ต้องเปลี่ยนแปลงแปรปรวนเสมอ ไม่มีตัวตนที่มนุษย์จะยึดถือครอบครองว่า เป็นของตัวได้อย่างแท้จริง แต่มนุษย์มักหลงผิดยึดมั่นเอาร่างกาย อารมณ์ และความรู้สึกที่เกิดขึ้น และเป็นไปตามหลักเหตุและผลหรือหลักปัจจุสมุปบาทว่าตนเป็นของตัว เมื่อชีวิตไม่เป็นไปตามความหวังความปรารถนาของตน เพราะอยู่นอกเหนืออำนาจที่ตนจะควบคุมได้ ก็เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ประการต่าง ๆ ตั้งแต่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักหรือความประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก เป็นต้น

เมื่อพุทธธรรมแสดงชีวิตตามสภาพที่เป็นไปตามธรรมชาติเป็นทุกข์เป็นความจริงที่จะต้องยอมรับ แล้วค้นหาสาเหตุของความทุกข์คือตัวปัญหาซึ่งเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในชีวิตที่เรียกว่า สมุทัย ขึ้นต่อไปก็เป็นการแสวงหาจุดหมายของการดำรงชีวิตซึ่งก็คือความสุข พุทธธรรมได้แบ่งความสุขออกเป็น 2 ประเภทคือโลกียสุขและโลกุตตรสุข (พระไตรปิฎก เล่มที่ 20 ข้อ 315 หน้า 75) ซึ่งความสุขนี้มนุษย์มักให้ความสำคัญกับโลกียสุขมากกว่าโลกุตตรสุข แต่ตามหลักพุทธธรรมนั้นให้ความสำคัญทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข ดังที่มีพระพุทธวจาณะว่า "ความทิวเป็นโรคที่ร้ายแรงที่สุด สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์อย่างยิ่ง เมื่อทราบความเป็นจริงอย่างนี้แล้ว จึงจะบรรลุนิพพานที่เป็นบรมสุข" (พระไตรปิฎก เล่มที่ 25 ข้อ 25 หน้า 29) คนที่ถูกความทิว (ความทุกข์) ครอบงำ มีความทุกข์จากความทิว แม้จะแสดงธรรมให้เขาฟังก็ไม่สามารถจะเข้าใจได้พุทธธรรมให้ความสำคัญกับโลกียสุขมากพอ ๆ กับโลกุตตรสุขคือในด้านโลกียสุขนั้น ทรงเห็นความสำคัญและได้แสดงประโยชน์ในปัจจุบันหรือความสุขที่มนุษย์ควรแสวงหาหรือประโยชน์สุขทางเศรษฐกิจสังคมของมนุษย์อย่างครบถ้วนในแง่มุมต่าง ๆ โดยการดำเนินชีวิตในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเองนั้น พุทธธรรมสอนว่า มนุษย์เป็นผู้ลิขิตชีวิตตนเองและมีตนเองเป็นที่พึ่งที่ดีที่สุด ความสำเร็จในชีวิตเกิดจากความเพียรพยายามของตนเองเหนือสิ่งอื่นใด คือ ให้ความขยันรู้จักเก็บออม รู้จักคบเพื่อนที่ดี รู้จักใช้จ่ายหรือครองชีพพอเหมาะสมควร

ความเกี่ยวข้องกับครอบครัวนั้น พุทธธรรมได้แยกแยะหลักธรรมสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรซึ่งมีหลักสำคัญอยู่ที่ความเป็นผู้มีอุปการะคุณของบิดามารดาต่อบุตรและความกตัญญูตเวทีที่บุตรพึงมีต่อบิดามารดา ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภริยามีหลักที่สำคัญอยู่ที่การสงเคราะห์และการอนุเคราะห์ต่อกัน การยกย่องนับถือและความซื่อสัตย์ต่อกัน

สำหรับความเกี่ยวพันกับผู้อื่นในฐานะเพื่อนร่วมสังคมนั้น พุทธธรรมได้เสนอหลักธรรมสำหรับปฏิบัติในการสัมพันธ์ติดต่อกับบุคคลในฐานะต่าง ๆ โดยรอบ ซึ่งสรุปหลักการได้ว่ามนุษย์ควรมีความสัมพันธ์ต่อกันโดยยึดหลักไม่เบียดเบียนกัน มีความอดทนและมีความเมตตากรุณาต่อกัน เพื่อความสงบสุขของสังคมนั้น

หลักการเข้าถึงความสุขดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นเหตุให้เกิดโลกียสุข ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่บริสุทธิ์เพราะเจือปนอยู่ด้วยความทุกข์เนื่องจากต้องแข่งขันแย่งชิงเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ ส่วนโลกุตตรสุขไม่ต้องแข่งขันแย่งชิงกับใครเพราะเป็นความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติทางจิต เช่นการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานซึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกเรียกว่าสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา (พระไตรปิฎก เล่มที่ 11 ข้อ 379 หน้า 252)

เพราะฉะนั้น ศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรมที่สมบูรณ์นั้น ต้องเป็นความสุขทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข และที่สำคัญคือความสุขทางใจนั่นเอง สมดังพระพุทธรวณะ ในพระไตรปิฎกว่า

มโนปุพฺพพฺพคฺมา	ธมฺมา	มโนเสฏฺฐจฺจา	มโนมยา
มนสา	เจ ปทฺถุเจฺน	ภาสติ	วา กโรติ วา
ตโต	นํ ทฺถุขมนฺนเวติ	จกฺกัว	วหโต ปทํ
มโนปุพฺพพฺพคฺมา	ธมฺมา	มโนเสฏฺฐจฺจา	มโนมยา
มนสา	จ ปสนฺนเนน	ภาสติ	วา กโรติ วา
ตโต	นํ สุขมนฺนเวติ	ฉายา	ว อนุปายินิ

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทสะประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคตัวผู้ลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เหมือนเงามีปกติไปตามฉะนั้น (พระไตรปิฎก เล่มที่ 25 ข้อ 11 หน้า 11)

2. ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากปัญหาเรื่องความสุขเป็นปัญหาสำคัญในทางจริยศาสตร์ด้วยเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า สิ่งที่มีมนุษย์ต้องการเหนือสิ่งอื่นใดคือ ความสุข การดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามปกติก็คือการดิ้นรนที่จะหาความสุข ซึ่งการดิ้นรนดังกล่าวนี้ บางครั้งก็ทำให้มนุษย์มี

ความทุกข์ เมื่อมนุษย์มีความทุกข์ ปัญหาต่าง ๆ ทางจริยธรรมก็เกิดขึ้น คือความไม่สงบ ความอลหม่านสับสน วุ่นวาย ความเบียดเบียนเอาเปรียบซึ่งกันและกัน บุคคลที่ก่อความเดือดร้อนให้แก่สังคม เช่น ผู้ที่ใช้กำลังแสวงหาอำนาจ ผู้ที่ก่อสงครามไม่ว่าจะเป็นระดับประเทศ ระดับชาติ หรือระดับโลกล้วนแต่เป็นผู้มีความทุกข์ในจิตใจทั้งสิ้น แม่วิทยาศาสตร์ จะเจริญก้าวหน้า สามารถผลิตคิดค้นสิ่งต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้น แต่ก็ไม่สามารถขจัดความทุกข์ทางใจของมนุษย์ให้ลดน้อยลงไปได้ในทางตรงกันข้ามกลับทำให้มนุษย์ไปยึดมั่นหลงใหลผูกพันอยู่กับสิ่งที่เป็นวัตถุอันเป็นการเพิ่มพูนความทุกข์ทางใจให้มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเชื่อว่า หากมนุษย์หันมาประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตตามที่พุทธธรรมแสดงไว้ ก็สามารถจะมีความสุขได้ทั้งความสุขทางกายและมีความสุขทางใจ เมื่อมนุษย์มีความสุข ปัญหาต่าง ๆ ทางจริยธรรมในสังคมก็จะหมดไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป คือการนำศิลปะการดำรงชีวิตตามหลักพุทธธรรมที่ได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และคำสัมภาษณ์ของผู้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขบนรากฐานพุทธธรรมมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นศิลปะการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรมนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นทั้งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจทั่วไป